

Černobyľfest – Interview Iara Lee

Přepis

Můžete se nám krátce představit v kontextu své dokumentární práce?

Jsem aktivistická filmařka a někdy se mě lidé ptají, jestli jsem spíš aktivistka, nebo filmařka. Film vlastně používám jako nástroj aktivismu. Velmi se angažuji v humanitárních otázkách, proti válce a útlaku, proti okupaci. Film je tedy tvůrčím nástrojem, jak lidi informovat, vzdělávat a přimět je k větší aktivitě. Tento film o Černobyli jsem natočila jako dobrodružný film, abych přilákala mladé lidi. Ale nakonec bych byl ráda, kdyby se lidé zamysleli nad hlubšími otázkami, jako je jaderná energie a myšlenka naší neukojitelné touhy po vzrušení a nad tím, jak jsou lidé neskuteční a chtějí z Černobyli udělat turistickou destinaci. A to do té míry, že i lidé z Fukušimy přišli a řekli: Jak můžeme z Fukušimy udělat také postapokalyptický turismus? Takže je to komodifikace světa, kde nic není, víte, jen tak. Vše musí být komodifikováno. Vedle dobrodružství, které film přináší, je tu tedy i spousta filozofických otázek. Mám také malou nadaci, takže dělám spoustu práce, která souvisí s filmy, které natáčíme, protože jsem si před mnoha a mnoha lety uvědomila, že jen dokumentovat nestačí. Takže jsem si uvědomila, že nejde o to, abych se pustila do těchto těžkých příběhů, prostě šla a natočila film, získala ocenění a nechala lidi tak, jak jsem je našla, víte? Filmy tedy skutečně natáčíme, ale také spolupracujeme s mnoha lidmi, kteří v našich filmech vystupují. Takže jsme udělali spoustu práce, a dokonce posíláme podporu některým stalkerům, kteří teď jsou ve válce. Víte, ten film jsme natáčeli před válkou a nikdy jsem si nedokázala představit, že by Rusko provedlo takový útok. A země, tato krásná země, Ukrajina, by se v tuto chvíli ocitla v této situaci, víte. Takže pracujeme velmi tvrdě. A v tuto chvíli je na Ukrajině poskytována velká humanitární pomoc a snaha udržet lidi naživu. Spousta stalkerů jsou nyní vlastně vojáci, kteří se snaží bojovat proti ruským vojákům. A jako vždy se snažím nezapojovat do vojenských záležitostí, protože vím, že jsem velká idealistka. Snažím se podporovat mír uměním, tvořivostí a nenásilím. Ale vím, že pokud jde o situace státního terorismu, kdy země prostě napadají jiné země, je těžké vyhrát tuto bitvu s bílými vlajkami, uměním a kulturou. Ale to je v podstatě to, co se snažím propagovat. Abychom se nedostali do válečných situací, pokud to jde. A velmi si vážím toho, že děti v České republice přišly a ocenily film, užily si ho a přiměl je přemýšlet o některých dalších problémech.

Vaše organizace Cultures of Resistance je tedy více než jen společnost produkující dokumentární filmy?

Lidé často říkají: Bylo to tak inspirující. A to se často stává i u mých filmů. A já říkám: Dobře, ale proměň tuhle inspiraci v činy. Víte, celá věc je o tom, aby lidé byli aktivnější, protože být informován, být inspirován, být vzdělán nestačí. Opravdu potřebujeme být po ruce, protože svět se rozpadá. Japonsko vypustí radioaktivní vodu do oceánu a lidé v Kalifornii budou jíst ryby, které budou plavat ve vodě s radiací, v kontaminované vodě. Protože jsme všichni vzájemně propojeni. Musíme skutečně myslet globálně, přestože musíme dělat místní akce. A tento, víte, vlnový efekt vytvoří globální efekt, efekt pozitivní změny. Doufejme, že se nám podaří zaktivovat všechny tyto děti.

Spolupracujeme s lidmi, se kterými jsme natáčeli v roce 2010, s lidmi, kteří natáčeli v roce 2000. V roce 2000 jsem natočila film o ženách pod vládou Talibanu. A pak se přesuňte do roku 2023. Jsme přesně takoví, jací jsme byli tehdy. Takže tyto biliony dolarů amerických daňových poplatníků nic nezměnily na tom, že afghánský lid opět trpí pod vládou Talibanu a dívky už nemohou chodit do školy. Snažíme se tedy hodně pracovat na podpoře těchto dívek, které prostě chtějí chodit do školy a nemohou. Celá ta věc byla vlastně probuzením. Když jsem v roce 2000 natáčela tento film, jel jsem kvůli němu do afghánských uprchlických táborů v pákistánském Pěšavaru a oni po nás začali střílet z kalašnikovů a házet kameny. A já jsem říkala, že se tu snažím přiblížit jejich těžký osud a říct světu, co se děje. A oni křičeli do vzduchu: Víte, každý den k nám chodí novináři, filmaři a fotografové, lidé fotí, natáčejí, píšou reportáže a články, ale pro nás se nic nemění. Už vás máme plné zuby, víte? A pak jsem si řekla: Páni, to je pravda. Mají pravdu. Víte, my získáváme ocenění, získáváme prestiž, získáváme respekt tím, že vyprávíme tyto příběhy. Ale co se k nim dostane, víte? Tehdy jsem se rozhodla začít pracovat v nadaci a velmi aktivně pracovat se všemi lidmi, kteří v našich filmech vyprávějí své těžké příběhy.

Jakým způsobem k natáčení dokumentárních filmů přistupujete?

Pro mě, dokumentaristku, se příběhy odkrývají prostřednictvím lidí, které na cestách potkávám. Nikdy nepřicházím s předem připravenou myšlenkou nebo neprovádím hluboký výzkum, preprodukcí, výzkum, abych přišla s příběhem, který chci vyprávět, a prostě našla lidi, kteří ten příběh zrealizují, víte, nechala jsem to jít vlastní cestou. A pak je to obrovská práce se střihem, protože ze všeho toho materiálu musí vzniknout příběh. Dávám ale velkou volnost lidem, které na cestě potkávám, a nechávám je vyprávět příběh. Vůbec to není o mne a mém scénáři. A obecně si myslím, že lidé

mohou vidět věci po svém. Ale tehdy jsme dokumentovali, jak lidé vytvářejí vnitřní pláže, protože nemají rádi medúzy a komáry. A mně přišlo velmi bizarní, jak lidé využívají technologie, aby přizpůsobili přírodu našim potřebám, místo abychom se my přizpůsobili přírodě. Víte, v zimě chceme jíst ovoce, které se objevuje až v létě. Chceme věci jen překroutit. Takže znovu, filozofické otázky o lidské nenasytosti po kontrole, ale nakonec, nechte lidi rozhodnout, zda je špatné jít na krytou pláž, když normální pláž je přímo venku, přírodní pláž je přímo venku, víte.. A se stalkery je to stejné. Je to subkultura a někteří lidé jsou proti ní velmi neoblomní. A někteří lidé si říkají: Páni, já bych tam vážně chtěla jet. Chci navštívit Černobyl se stalkery. Myslím, že proto máme války, protože každý chce prosadit své názory a představy. Mnohdy se však na situaci můžeme dívat z mnoha úhlů. Lidé se mě ptají, jestli je nebezpečné navštívit Černobyl? A já si říkám, že to záleží na dni. Pokud fouká vítr nebo hoří les, záření se zvýší. Pokud je, klidný den bez větru, bez ohně a vy jste v určité oblasti. Zóna je v pořádku. Ale pokud se začnete pouštět do příliš hlubokých oblastí, začne to být zase nebezpečné. Neexistují tedy žádné jednoznačné odpovědi. A když jsem se ptala lidí, vědci měli jeden názor, cestovní kanceláře jiný, stalkerové měli jiný názor na míru nebezpečí. A já sama jsem si jako filmařka říkala, panebože, Geigerův počítač ukazuje vysoké hodnoty. Vrátím se do autobusu. Lidé jsou však nenasytí po vzrušení. Jsou ochotni se vystavit záření, aby cítili vzrušení. Jsme velmi zvláštní druh.

Jak se zrodil nápad natočit dokument o černobylských stalkerech?

Moje filmová tvorba je do značné míry o životní cestě. Někdy se setkávám s věcmi, které si prostě říkám, že je musím zdokumentovat. Je to tak bizarní. A já jsem byla na Ukrajině a tehdy, víte, celá ta situace se už tak nějak zhoršovala, protože, víte, není to poprvé, co se Rusko snaží zabrat části Ukrajiny, a oni říkali, aha, natočte filmy o Donbasu, natočte filmy. A já říkala, že tohle je přece každý den na titulních stránkách novin. Takže mám pocit, že tohle není něco, o čem bych měla točit, víte? Ale celá ta věc s Černobylem jako cílem číslo jedna pro turisty mi přišla jako něco, co je dost neobvyklé, víte? A pak jsem se rozhodla, že o tom natočím film. A já prostě nemůžu uvěřit tomu, že teď, když je válka, Rusko převzalo kontrolu a začalo si hrát s tím, že radiace opět stoupá. A tak když teď film promítáme, je to jiný kontext. Chce ukázat, že Černobyl není něco z minulosti, ale že je to něco, co může být stejně nebezpečné jako před mnoha lety. A my bychom měli být pozorní a měli bychom vlastně přemýšlet o jaderné energii jako celku, protože bez ohledu na to, že jsme měli Černobyl, Fukušimu a mnoho dalších katastrof, které vlastně uvádíme na konci filmu v titulcích, je jaderná

energie stále velmi populární. Například v Koreji se hodně využívá jaderná energie. Ve Francii máme hodně jaderné energie. A lidé se prostě nepoučí. Víte, oni mají dokonce spoustu propagátorů, kteří říkají, ne, tohle je, víte, bezuhlíkové. Není to jako s ropou. Je to ekologická energie. Je však třeba se zeptat, co se dělá s jaderným odpadem, a podívat se, co se stalo v Černobylu. Takže to není tak čistá, pozitivní energie.

Bylo obtížné získat potřebná povolení pro natáčení v černobylské zóně?

Ne, vlastně jsme jeli s Černobylským festivalem a v té době tam jela spousta umělců. A jak jste viděli ve filmu, přijeli dělat umělecké instalace a fotografický workshop. Někteří lidé sem jezdí za extrémními sporty. Chcete třeba skočit z ABM radaru. Tak to byla doba, kdy byl Černobyl něco jako vrchol turistického ruchu. A bylo to šílené. Někdy vidíte příjíždět autobusy s lidmi. A měla jsem velké štěstí, že jsem mohla spolupracovat s mnoha lidmi, kteří tam byli více než desetkrát. Měla jsem jednoho filmaře ze Slovenska, který mi poskytl gigabajty záběrů, které jsme také použili v našem filmu. A také mám spoustu záběrů od stalkeru, kteří tam chodili i v zimě, a stalkeru, kteří se opíjeli, a stalkeru, kteří dělali šílené věci, například pálili dřevo, aby se zahřáli. A to je velmi radioaktivní. Takže jsme to ve filmu trochu ukázali. A my jsme získali spoustu materiálů od lidí, kteří tam byli jako likvidátoři a přežili. Šlo tedy o obrovský logistický projekt, kde nešlo jen o natáčení, ale i o spoustu archivních materiálů, výzkum a postprodukční práci. A ve svých filmech se zabývám mnoha konfliktními oblastmi. Ale musím vám říct, že natáčení filmů o radioaktivitě je ještě děsivější. Takže asi vždycky hledám obtížné filmy, ale protože chci přinést neobvyklé příběhy a neobvyklé úhly pohledu, víte? A já cítím, že to je moje role. Myslím tím, že je tu spousta lidí, kteří vyprávějí romantické příběhy. Takže já některé z nich musím dělat spíše jako obskurní objekty.

V dokumentu využíváte archivní materiály. Jak se vám je podařilo získat?

Trvalo mi více než několik let, než jsem získala všechny papíry a povolení. A myslím, že mám velké štěstí, že mi lidé důvěřují a spolupracují se mnou, protože jsem v podstatě jako dirigent symfonického orchestru.. A nakonec jsem závislá na všech hudebnících, aby se tato symfonie uskutečnila. A měla jsem velké štěstí, že mě vždy podporovalo mnoho členů komunity, dokonce i stalkerů. Jsou velmi tajnůstkářští a poskytli mi velmi citlivé záběry. A na samém konci mě dokonce požádali, abych jim rozmazala záběry, protože když jsme dokončovali postprodukci, měli tam obrovský požár a oni chtěli stalkery použít jako obětního beránka, a tak trochu je obvinili jako

příčinu požárů, i když to tak ve skutečnosti nebylo. Ale víte, chtěli zůstat v anonymitě. Takže jsem byla velmi ohleduplná a musela jsem předělat celou postprodukcí, abych jim rozmazal obličej a všechno ostatní. Takže si myslím, že si také velmi vážím všech lidí, kteří se mnou spolupracují, protože nakonec jde o to, aby lidé byli v bezpečí, protože spousta lidí mi dává materiály pro všechny mé filmy a riskuje své životy nebo svou bezpečnost. A musím být velmi uctívá, protože to je na prvním místě. A i když je to někdy nádherný záběr, ale pokud by měl ohrozit lidi, tak ho vyřadím a obětuji obsah filmu, abych zajistila bezpečí lidem, kteří v takové situaci riskují. Myslím, že to je pro filmaře velmi důležité, protože vidím spoustu dokumentaristů, kteří jsou velmi bezohlední. Chtějí jen vyprávět ty nejlepší a nejpůsobivější příběhy a pak odejdou. Ale pak jsou lidé posíláni do koncentračního tábora nebo zavírání do vězení, protože se ty záběry dostaly do filmu nějakého člověka ze Západu. A to mě opravdu nezajímá. Opravdu mi jde především o to, abych si vážila všech lidí, kteří se mnou pracují.

Co vás zaujalo, a třeba udivilo, na černobylské stalkingové subkultuře?

Nevím, jestli si tyto děti uvědomují, že je to nebezpečné. A někteří z nich jsou vlastně děti likvidátorů. A rodiče říkali, že jsme tam byli nuceni být, protože sovětská vláda nás nutila, abychom se stali bioroboty a uklízeli jejich nepořádek. Ale vy děti chcete jít, víte, ze svobodné vůle. A rodiče to prostě nedokážou pochopit. Ale myslím, že teenageři, mladí lidé, jsou zvědaví na svět a jsou ochotni riskovat. A lidé jsou takoví. Víte, lidé nedělají vždy věci, které jsou rozumné nebo zdravé. Lidé chtějí vzrušení.

Jak pracujete s vlastním bezpečím a strachem během natáčení dokumentárních filmů?

Když se nad tím zamyslíte, jsem tak trochu filmařský stalker, protože se vydávám i do nebezpečných oblastí. A když se nad tím opravdu zamyslíte, proč se do takových situací dostávám? Tedy, alespoň nejdu za adrenalinem. Víte, vidím hodně z této války, novináři a váleční fotografové, někdy si myslím, že jdou ze špatných důvodů. Já tam chodím, protože mě nesmírně rozčiluje míra nespravedlnosti, útlaku a zločinnosti, kterou vlády provádějí a prochází jim to beztretně. A já si prostě nemyslím, že je to správné. A někdy mám pocit, že musím být u toho, abych dokumentovala věci, které jsou naprosto absurdní a nepřijatelné. Je však pravda, že v osobní rovině se vystavuji nebezpečí. Myslím, že se všichni rozhodujeme podle toho, jak chceme vést svůj život. Rozhodla jsem se, že budu aktivistickou filmařkou. Jezdím do konfliktních oblastí, do válečných zemí, do uprchlických táborů a snažím se dokumentovat. Vždy se snažím

přijít na způsob, jak tyto smutné příběhy změnit v příběhy posilující. Nejde tedy jen o dokumentování utrpení nebo války, ale o to ukázat, že i v extrémních a nebezpečných situacích existují úžasní lidé, kteří dělají úžasnou humanitární práci. A já se to snažím ukázat a povzbudit lidi, aby byli lidštější.

Jaký je vůbec váš pohled na jadernou energetiku?

Skeptický kvůli jadernému odpadu. Zároveň jsem si vždy vědoma toho, že mám velmi idealistický pohled na svět a že není možné, abychom ukojili hlad po energii, který svět má, pokud se ve svých činech nezastavíme. Takže si myslím, že pokud budeme pokračovat v této míře konzumu a hladu po energii, není možné, abychom byli schopni využívat třeba jen sluneční nebo větrnou energii. Takže si myslím, že to bude vyžadovat, víte, našich 8 miliard lidí na světě by muselo udělat velmi velké osobní rozhodnutí, aby se vyhnuli jaderné energii, což by znamenalo omezení naší spotřeby, naší touhy mít věci nebo cestovat nebo se bavit nebo jíst nebo si kupovat krásné oblečení, všechno, co děláme a co tlačí svět k větší uhlíkové stopě. Takže si myslím, že pokud nedojde k nějaké zásadní změně paradigmatu, nevím, jestli dojde ke změně. A vědci jsou najímáni jen proto, aby jaderná energie byla stále dokonalejší, abychom mohli spotřebovávat a spotřebovávat ještě více, než spotřebováváme nyní. A já prostě nevím, kam to všechno povede, protože změna klimatu je velmi reálná. Včera jsem se dívala na cyklon. V Pákistánu právě evakovali 100 000 lidí, protože cyklon se blíží velmi hrozivým způsobem. A natočila jsem film na tichomořských ostrovech, kde se zvedá hladina moře a pohlcuje zemi. A letos bylo vyhlášeno, že první země zmizí. Tuvalu, ostrovní stát v jižním Tichomoří, byl vyhlášen první oficiální zemí, která zanikne. Takže teď digitalizují svou hudbu, tanec, literaturu a kulturu, protože země už nebude existovat a další generace se o ní budou učit jen z digitálních souborů. Takže nevím. Chci říct, že nevím, kam teď svět spěje.

Na jakém tématu nyní pracujete?

Film, který dokončujeme, je o původních obyvatelích Evropy, o kterých většina z vás moc neví. Myslím, že Evropané vědí o původních obyvatelích Ameriky více než o vlastních oficiálních původních obyvatelích, Sámech ze severního Norska, Finska, Švédska a Ruska. Proto jsem natočila film o těchto původních obyvatelích a jejich těžkém údělu, protože sobi neznají hranice, chtějí se jen volně pohybovat. A teď ten sofistikovaný problém, který se týká i obnovitelných zdrojů energie, protože všechny ty

větrné mlýny vlastně také odlesňují některé části skandinávských zemí, protože je nutné stavět ty obrovské větrné mlýny, a to škodí sobům a lesům.

A kdy budeme mít možnost tento dokument vidět?

Za několik měsíců, právě děláme barevnou korekci zvuku. A ano, konečně jsme vyřešili archivaci. A opět, spousta lidí, kteří nás podporují a spolupracují, ale spousta papírování, spousta povolení. Doufejme tedy, že se brzy objeví nový film, který přinese nové otázky.

Je možné sledovat Vaši práci? Mohou vás účastníci festivalu kontaktovat?

Jsem velmi otevřená tomu, aby se s námi účastníci spojili také prostřednictvím sociálních médií, abychom mohli zůstat v dlouhodobém kontaktu. Ráda zůstávám s každým v dlouhodobém kontaktu.